





وزارت علوم و تحقیقات و فناوری

دانشکده علوم انسانی

گروه تاریخ

پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته تاریخ

گرایش: ایران دوره اسلامی

عنوان:

روابط سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه در دوره رضاشاه ۱۳۰۴ - ۱۳۲۰ شمسی

استاد راهنما:

دکتر نصر الله پور محمدی املشی

استاد مشاور:

دکتر حجت فلاح تونکار

نگارش:

عسگر محمدی منصور آباد

زمستان ۱۳۸۹

بسمه تعالی

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

معاونت آموزشی دانشگاه - مدیریت تحصیلات تکمیلی

(فرم شماره ۲۶)

دانشگاه بین المللی امام خمینی



IMAM KHOMEINI
INTERNATIONAL UNIVERSITY

تعهد نامه اصالت پایان نامه

اینجانب دانشجوی رشته مقطع بدین وسیله اصالت کلیه مطالب موجود در مباحث مطروحه در پایان نامه / تز تحصیلی خود ، با عنوان را تأیید کرده ، اعلام می نمایم که تمامی محتوای حاصل مطالعه ، پژوهش و تدوین خودم بوده ، و به هیچ وجه رو نویسی از پایان نامه و یا هیچ اثر یا منبع دیگری ، اعم از داخلی و خارجی و یا بین المللی نبوده و تعهد می نمایم در صورت اثبات عدم اصالت آن و یا احراز عدم صحت مفاد و یا لوازم این تعهد نامه در هر مرحله از مراحل منتهی به فارغ التحصیلی و یا پس از آن و یا تحصیل در مقاطع دیگر و یا اشتغال و ... دانشگاه حق دارد ضمن رد پایان نامه نسبت به لغو و ابطال مدرک تحصیلی مربوط اقدام نماید . مضافاً اینکه کلیه مسؤلیت ها و پیامد ها ی قانونی و یا خسارت وارده از هر حیث متوجه اینجانب می باشد .

نام و نام خانوادگی دانشجو

امضاء و تاریخ

بسمه تعالی

دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره)

دانشکده ادبیات و علوم انسانی

گروه تاریخ

جلسه دفاع از پایان نامه کارشناسی ارشد آقای عسگر محمدی منصور آباد دانشجوی رشته تاریخ ایران دوره اسلامی با عنوان « روابط سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه در دوره رضا شاه (۱۳۰۴ - ۱۳۲۰ شمسی » در روز / / ۱۳۸۹ در مکان کلاس دانشکده ادبیات و علوم انسانی تشکیل گردید و با نمره و درجه مورد تأیید هیأت داوران زیر قرار گرفت.

۱ - داور خارجی :

دکتر نصرالله صالحی

۲ - داور داخلی :

دکتر حسین آبادیان

۳ - استاد راهنما :

دکتر نصرالله پور محمدی املشی

۴ - استاد مشاور :

دکتر حجت فلاح توتکار

۵ - نماینده تحصیلات تکمیلی :

دکتر

تقدیم به:

همسر مهربان و دلسوزم که در طول تحصیل یار و یاورم بوده است .

چکیده

حکومت رضا شاه دارای ویژگی های منحصر به فرد از جنبه های سیاسی و فرهنگی بود ، روابط سیاسی و فرهنگی ایران با دول آن زمان بر وضعیت داخلی کشور تأثیراتی بر جای گذاشت . از کشور های قابل بحث در این زمینه می توان ترکیه را نام برد .

رضا شاه از برنامه های آتا تورک (مصطفی کمال پاشا) متأثر شده و مطابق این روند دست به تغییراتی در نمادهای اجتماعی و سیاسی و فرهنگی ایران زد ، این اصلاحات شامل (کشف حجاب ، غرب گرایی ، جدایی دین از سیاست) در جامعه چندان قابل پذیرش نبود البته تجدد گرایی پیشینه و زمینه ای در میان روشنفکران هر دو کشور داشت ولی با ظهور رضا شاه و آتا تورک به این موضوع سرعت بیشتری بخشیده شد هر دو رهبر دارای شباهتهایی مانند ؛ منحل نمودن حکومت های پیشین (امپراتوری عثمانی - پادشاهی قاجار) وجود اندیشه های تجدد گرایی ، دیکتاتوری حذف سنت های دینی و فرهنگی بودند که از موارد قابل بحث پژوهش است.

تاریخ بیست ساله روابط ایران و ترکیه مملو از تنش های مرزی و قرارداد ها و پیمان های دوستی است ، از سال ۱۳۱۱ شمسی / ۱۹۳۲ میلادی دورانی از صلح و صفا بین دو کشور حاکم بوده است ، که اوج این تفاهم و ارتباط سیاسی و فرهنگی بین دو دولت ، سفر رضا شاه در سال ۱۳۱۳ ش / ۱۹۳۴ م به ترکیه بود . نتایج این سفر در ، غرب گرایی ، کشف حجاب ، بسته شدن قرار داد های منطقه ای پیمان سعد آباد (۱۳۱۶ ش / ۱۹۳۷ م) مشاهده می گردد ، این قرار داد ها ، شروع دوران طلائی در روابط ایران و ترکیه بود ، هدفهای استراتژیک دول بزرگ (شوری و انگلستان) در رابطه ایران و ترکیه مؤثر بود . نزدیکی علایق

رهبران دو کشور در اجرای سیاست تنش زدایی باعث رفع بسیاری از اختلافات فرهنگی سیاسی و عقیدتی بود که قرن‌ها موجب تنش در روابط بین دو کشور شده بود .

کلید واژه : روابط فرهنگی و سیاسی - رضا شاه و آتاتورک - ایران و ترکیه - تجدد آمرانه

شکر:

از اساتید محترم و فرهیخته آقایان:

دکتر نصرالله پور محمدی املشی و دکتر حجت فلاح توتکار

که در مراحل مختلف پژوهش ، عالمانه و صبورانه یاری گر بنده شدند ، صمیمانه تقدیر و سپاسگزاری می نمایم.

همچنین لازم می دانم از استاد دکتر حسین آبادیان مدیریت محترم گروه تاریخ و سایر اساتید رشته تاریخ دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) قزوین ، آقایان دکتر ذکراه محمدی ، دکتر رحیمی ، دکتر عادلفر معاون پژوهشی دانشکده علوم انسانی که محضر شان بهره فراوان برده ام ممنون و سپاس گزارم . از کارکنان کتابخانه ملی ایران ، مجلس شورای اسلامی ، دانشگاه بین المللی امام خمینی (ره) ، مرکز اسناد ملی ، وزارت امور خارجه و کتابخانه ملی تبریز ، تقدیر و تشکر نمایم به ویژه از همکاری و مساعدت برادرم رضا محمدی و بلال پورخان که در ترجمه متون استانبولی زحمت بسیاری کشید قدردانی می نمایم . بدون همیاری همسر و خانواده ام انجام این تحقیق میسر نمی شد ، که از آنها هم ممنون هستم .

فهرست مطالب

صفحه	عنوان:
۱	کلیات تحقیق.....
۱	(۱) مقدمه.....
۱۱	(۲) توضیح مفاهیم.....
۱۱	الف) دیکتاتوری.....
۱۳	ب) الگوی تجدد آمرانه :
۱۶	ج) ناسیونالیسم.....
۲۲	(۳) مدخل پژوهش :.....

بخش اول : روابط سیاسی ایران و ترکیه

	فصل اول : چگونگی به قدرت رسیدن رضا شاه و آتاتورک و وضعیت سیاسی ایران و ترکیه (کودتای سوم اسفند ۱۲۹۹ - دولتهای ناپایدار تا نخست وزیری رضاخان - جمهوری خواهی و تاج گذاری - به قدرت رسیدن آتاتورک و وضعیت سیاسی ترکیه).....
۳۷	
	فصل دوم : نقش آتاتورک و رضا شاه و روشنفکران همراه آنها در برنامه های سیاسی و اصلاحات در ترکیه و ایران (سکولاریسم - ارتش - تجدد - تمرکز گرایی - ناسیونالیسم - شش پیکان کمالیسم).....
۵۴	

فصل سوم : روابط سیاسی ایران و ترکیه و مؤلفه های تأثیر گذار در روابط سیاسی ایران و ترکیه

(کردها - تحدید حدود مرزها - نظام بین الملل و نقش انگلیس و شوروی - پیمان سعد آباد -

قراردادهای بین ترکیه و ایران).....۷۱

فصل چهارم : سفر رضا شاه به ترکیه و تأثیر آتاتورک بر برنامه های رضا شاه۸۷

بخش دوم : روابط فرهنگی ایران و ترکیه

فصل اول : اصلاحات فرهنگی آتاتورک و رضا شاه و نقش روشنفکران (کشف حجاب در ایران -

کشف حجاب در ترکیه - آموزش و پرورش - دانشگاه - زبان ملی - فرهنگ ملی - روشنفکران و

نویسندگان در ایران و ترکیه)۹۵

فصل دوم : روابط فرهنگی ایران و ترکیه و عکس العمل هر دو ملت نسبت به برنامه های

فرهنگی.....۱۱۱

فصل سوم : مقایسه (تفاوت ها و شباهت ها) و دیدگاهها و عملکردهای فرهنگی و سیاسی رضا شاه

و آتاتورک (شخصیت رضاشاه و آتاتورک - تفاوتها - شباهتها)۱۱۶

نتیجه گیری۱۲۴

فهرست منابع.....۱۲۸

ضمائم۱۴۱

کلیات تحقیق

مقدمه

بیان مسئله :

موضوع پژوهش حاضر بر این است که روابط سیاسی و فرهنگی و اجتماعی بین دو کشور تا چه حد در تغییرات و اصلاحات و عمل کرد آن‌ها نقش خواهند داشت. البته ایران و ترکیه از کشورهای خاورمیانه که جزء مناطق استراتژیکی و تأثیر گذار به حساب می‌آیند، لذا تغییرات و اصلاحات در این دو کشور باعث می‌شود در کشورهای منطقه خاورمیانه نیز حرکت و فعل و انفعالات به وجود آید.

ارتباط سیاسی و فرهنگی ایران در دوره رضا شاه با ترکیه و آتاتورک به نوعی حاکی از همکاری و ارتباطات بین‌المللی نوین در منطقه را ترسیم می‌کند. نظام بین‌المللی جدید نشانگر این است که اگر کشورها، بخصوص کشورهای همسایه، همگرایی منطقه‌ای و راهبردی در موضوع‌های سیاسی، اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی با هم داشته باشند، به نوعی پیشرفت خودشان را تضمین کرده‌اند. در تاریخ معاصر ایران دولت‌های بزرگی مانند روسیه و انگلستان در ساختار حکومتی دو کشور مؤثر بوده‌اند، در این میان نباید از نقش ترکیه در تحولات ایران در دوره رضا شاه غافل شد. البته در دو دهه میان کودتای اسفند ۱۲۹۹ شمسی تا کناره‌گیری رضا شاه از سلطنت در شهریور ماه ۱۳۲۰ ایران و ترکیه دستخوش دگرگونی ژرفی شدند، برخی از این دگرگونی‌ها در هر دو کشور به نوعی شباهت دارند. و از طرفی دیگر روشنفکران و طبقه متوسط هر دو ملت به تجدیدگرایی علاقمند بودند.

در این میان رضا شاه و آتاتورک که با جوهر قدرت نظامی حکومت را دست گرفتند و نزدیکی دیدگاه‌های هر دو رهبر رابطه‌ها و متغیرهایی را به وجود آورد که در طول تاریخ سیاسی ایران و ترکیه بی‌نظیر است و پژوهش کنونی بر آن است که این رابطه‌ها و دگرگونی‌ها را که بر هر دو کشور مؤثر بوده، مشخص و برجسته‌نمایم.

پژوهش حاضر از دو بخش تشکیل شده است: بخش اول آن فقط به رابطه سیاسی ایران و ترکیه پرداخته شده است.

در بخش دوم پایان‌نامه به روابط فرهنگی ایران و ترکیه و پیامد و نتایج روابط سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه، بحث و بررسی شده است.

فصل اول پژوهش به چگونگی قدرت رسیدن رضا شاه از کودتای اسفند ۱۲۹۹ شمسی تا تاج‌گذاری در سال ۱۳۰۴ شمسی و وضعیت سیاسی از آغاز سلطنت رضا شاه تا شهریور ۱۳۲۰

شمسی و حمله متفقین به ایران پرداخته شده است. همچنین در ادامه این فصل به چگونگی به قدرت رسیدن مصطفی کمال پاشا و مبارزه برای استقلال ترکیه، دفع اشغال گران از خاک ترکیه تأسیس مجلس ملی و انتخاب شدن به ریاست جمهوری و انقراض امپراتوری عثمانی و ایجاد جمهوری نوین، برقراری ارتباط با نظام بین المللی، جدایی دین از سیاست در ترکیه پرداخته شده است. در فصل دوم به نقش محوری رضا شاه و آتا تورک و روشنفکران همراه آنها در پایه گذاری برنامه های سیاسی و اصلاحات اشاره شده است. سیاست متمرکز سازی قدرت حکومتی و اجرای مدرن سازی از جانب آتا تورک و رضا شاه به یک معنا واکنشی نسبت به نیاز اصلاحات در جامعه آن روزگار فرایند متمرکز سازی سیاسی و فرهنگی که چاشنی سکولاریسم، غربگرایی و شایسته سالاری نیز به آن زده شده بود، عموماً از حمایت بسیاری از روشنفکران به ویژه کسانی که تمایلات پیشرو و دست چپی داشتند برخوردار بود.

در فصل سوم پژوهش روابط سیاسی ایران و ترکیه و مؤلفه ها و موضوعهای تأثیر گذار در این حیطه بررسی شده است. بطوری که روابط سیاسی ایران با ترکیه در دوره شانزده ساله سلطنت رضا شاه به چندین مرحله تقسیم شده که مرحله اول شامل تنش در مرزها و نبود تحدید خطوط مرزی و مسأله شورش کرد ها در ترکیه و ایران است. در مرحله دوم ارتباط و همکاری نزدیک هر دو کشور در موضوع مرزها با قرار داد هایی خاتمه یافت، سفر رضا شاه و ایجاد تفاهم صمیمانه و دوستانه بین دو کشور از دیگر موضوعات این برهه است. در این بین قدرت های چون (شوروی و انگلستان) برای خودشان تعریف خاصی از منافع ملی خودشان در نظر داشتند. در مرحله سوم ارتباط منطقه ای و پیمان سعد آباد و نوعی آرامش در روابط سیاسی ایران و ترکیه دیده می شود.

در فصل چهارم پژوهش به پیامدهای مسافرت رضا شاه به ترکیه و نیز تأثیر برنامه های اصلاحی آتا تورک بر روی رضا شاه پرداخته ایم. و همچنین به چگونگی اجرای برنامه های تجدید گرایی از جمله الگوی جمهوری نوین ترکیه اشاره شده است.

در بخش فرهنگی در فصل اول پژوهش در مورد اصلاحات فرهنگی رضا شاه و آتا تورک در ایران و ترکیه و همراهی روشنفکران با این اقدامات است که رضا شاه پس از تحکیم قدرتش در جهت تمایلش که پیشرفت ایران را با اجرای برنامه فرهنگی غرب گرایی و مدرنیسم آغاز کرد و شامل کشف حجاب، وضع قوانین جدید در قضاوت، توسعه مدارس و تأسیس دانشگاه ها و ادارات و تقلید فرهنگی که همه ی اینها بدون زمینه سازی و با اقدام فوری همراه بود و در ترکیه هم این اقدامات انجام گرفت و در آنجا اصلاحات فرهنگی را فرهنگستان ترکها و حزب خلق انجام می داد و به نوعی روشنفکران در این زمینه با آتا تورک همراهی و تشریک مساعی داشتند.

در فصل دوم بخش فرهنگی پژوهش در مورد اینکه رابطه فرهنگی ایران و ترکیه و عکس العمل هر دو ملت ترکیه و ایران نسبت به این برنامه های فرهنگی چگونه است؟ رابطه فرهنگی اکثر در زمینه کنسولی و گزارش های سفارت خانه و نیز تفاهم نامه که بین ایران و ترکیه در سفر رضا شاه بسته شد؛ هر خبری که مطبوعات ترکیه و ایران به دست می آوردند با یکدیگر این اطلاعات مبادله می شد و دیگر اینکه تقلیدی که رضا شاه از برنامه های فرهنگی آتاتورک داشت و رضا شاه می خواست در ایران آن برنامه های فرهنگی را اجرا کند. رابطه فرهنگستان های دو کشور ایران و ترکیه و کنفرانسها و عکس العمل ملت ایران و بخصوص نهاد روحانیت به برنامه های فرهنگی رضاشاه در رابطه با ترکیه و اقدامات آتا تورک با مقاومت روبرو بود، ولی ملت ترکیه و نهاد روحانیت سنی نسبت به برنامه های آتا تورک آن شدت وحدت روحانیت شیعه را نداشت. و بنابراین خلق ترکیه به نوعی پذیرفته بودند ولی در ایران جدا شدن از بافت و فرهنگ سنتی سخت بود.

فصل سوم بخش فرهنگی پایان نامه مربوط به مقایسه (تفاوت ها و شباهت ها) نتایج و تغییرات سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه و دیدگاهها و عملکردهای فرهنگی و سیاسی رضاشاه و آتاتورک مورد بررسی قرار گرفته است، بعنوان مثال رضا خان به زودی کارزار شتابزده ای با هدف برقراری جمهوری در ایران ترتیب داد که برای آن آمادگی کافی نداشت؛ رضا خان برای این کار حتی بیش از چند ماه کار نکرد. برعکس در ترکیه عثمانی تقریباً چهار سال طول کشید تا مصطفی کمال نظام سیاسی را در آنچه از امپراتوری ساقط شده بر جای مانده بود تغییر دهد در سال ۱۳۴۲ ه. ق / ۱۹۲۳م جمهوری جدید ترکیه را اعلام کند. آتاتورک در هر کاری مقدمه سازی و تدارک لازم را بوسیله روشنفکران و حزب خلق انجام می داد و احزاب را قلع و قمع نمی کرد، ولی رضا شاه بدون مقدمه سازی و بدون در نظر گرفتن عواقب کار و با زور انجام می داد.

شباهت های رضاشاه و آتا تورک در این بود که اقدام به تجدد گرایی، ایجاد ارتش ملی و مدرن سازی و کشف حجاب و توجه به فرهنگ در برنامه های هر دو دیده می شود. پیامد رابطه این دو کشور اولاً به نوعی تفاهم و نزدیکی در کشور را نشان می داد که قبلاً به علت های مختلف در تنش بودند. و پیروی رضا شاه از آتا تورک در برنامه های مختلف نوعی دیگر از پیامد این روابط به شمار می آید.

در این پژوهش تلاش شده است که با توجه به بضاعت علمی اندک نگارنده با استناد به منابع موجود اوضاع سیاسی و فرهنگی، اجتماعی هر دو کشور و رابطه آن ها در دوره رضا شاه بررسی شود، در عین حال باید پذیرفت که این پژوهش با کاستی هایی روبروست که قطعاً از نظر اساتید

بزرگوار به دور نخواهد بود، این پژوهش کوشش مقدماتی از طرف مؤلف است که با محدودیت‌های مختلف و بسیاری رو بروست.

نظریه اصلی تحقیق :

با به دست گرفتن قدرت سیاسی از سوی مصطفی کمال پاشا در ترکیه و رضا شاه در ایران، گام تازه‌ای در فرایند تجدد آمرانه در روابط دو کشور همسایه بود، هم ترکیه و هم ایران به گونه‌ای برنامه و پایه اصلاحات ارضی را به اجرا در آوردند که در نتیجه آن ساختار سیاسی و فرهنگی سنتی هر دو کشور به نحو چشمگیری تغییر کرد. در هر دو کشور ایران و ترکیه بنیاد معرفتی تجدد آمرانه رویکرد اثباتی (پوزیتیویستی) به جهان است، «نظم و پیشرفت» که دستیابی به آن هدف حکومت آمرانه است، در اصل آرمان دو دولت اثباتی آگوست کنت بود. «حکومت آمرانه باز تجسم امروزی پوزیتیویستم است که هدفش در ایجاد انضباط اجتماعی از طریق توسل به تمرکز قدرت دیوان سالارانه و نظامی» است. بر پایه چنین نظریه‌ای تجدد تنها در چارچوب دولت و ملت (state – nation) واحد امکان پذیر است و ایجاد ملت خود به معنای متجدد ساختن بنیاد های کهن اجتماع و سیاست است، زیرا دلبستگی‌های دیرین مذهبی، طایفه‌ای، قومی و محلی باید جای خود را به هویت و وفاداری ملی بسپارند. رضا شاه و آتا تورک سیاست‌گذاران و روشنفکران همراه آنها در پی نجات ایران و ترکیه از ناامنی، عقب ماندگی، بی‌نظمی و شورش بودند و برای تشکیل یک حکومت مقتدر مدرن بر اساس معیار دولت‌های متمرکز گرا و تجدد خواه تلاش گسترده‌ای آغاز کردند. آنها اصلاحات بنیادی را از بالا بدون توجه به نقش توده مردم اجرا کردند در این جریان نقش مردم فقط اطاعت و اجرا بود، شاید موجزترین تعریف آمرانه را بتوان در این شعار یافت: «برای مردم، به رغم مردم».

به طور خلاصه عوامل و پارامترهایی که در موضوع اصلی تحقیق (روابط سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه در دوره رضا شاه) در زمینه‌های مختلف دخیل بودند عبارتند از:

(۱) شرایط سیاسی و فرهنگی نسبتاً همسان و موقعیت منطقه‌ای زمینه ساز روابط ایران و ترکیه در عصر پهلوی اول بود.

(۲) رضا شاه برای شکستن ساختار سیاسی - مذهبی و فرهنگی جامعه از الگوی اصلاحات ترکیه استفاده نمود.

(۳) بیشتر روشنفکران و سیاست‌مداران نسبت به برنامه‌های رضا شاه با نظر مساعدی می‌نگریستند.

البته شرایط دیگری که در این روابط تأثیر گذار بودند ، عبارتند از :

۱) تشابهات ساختاری رژیم های ایران و ترکیه و تقاربهها و تفاهمات فکری و عملی بین رضاشاه و آتاتورک .

۲) وجود منافع مشترک در حل و فصل مشکلات و توسعه روابط .

۳) سیاست منطقه ای قدرتهای همچون انگلستان و شوروی.

۴) جو خوش بینی حاکم بر نظام بین المللی و گرایشات عمومی ملل نسبت به حقوق بین المللی . باید توجه داشت که اساساً هر دو نظام به شیوه « بناپارتیسم و دیکتاتوری » از بالا بر سر کار آمدند و هر دو نظام رضا شاه و آتا تورک بر تمرکز قدرت سیاسی و نظامی و سرکوب جریانات گریز از مرکز ، بهبود سیستم اقتصادی به سبک سیاق غربی برای مدرنیزه کردن را در رأس برنامه های خویش قرار داده بودند و نکته دیگر تلاش رضا شاه برای کسب استقلال اقتصادی از شوروی و بریدن از وابستگی های اقتصادی صرف به این کشور، از طریق بهبود روابط و گسترش آن و مناسبات دوستانه با همسایگان ایران می باشد.

دوستی رضا شاه نسبت به همسایگان دیگر به خصوص با ترکیه ، صرفاً برای تقویت و افزایش موقعیت در مقابل دول بزرگ آن دوره شوروی و انگلیس انجام می شد یکی از عواملی که در نظر رضا شاه و سیاست مداران همراه در نزدیکی روابط با ترکیه این بود که ایران در دوره قاجاریه دسترسی به بازارهای اروپایی را از دست داده بود و آسایش و رفاه نسبی ای که در سایه آن ، ایران روابط دوستانه با ترکیه آغاز کرده بود صرفاً بسته به تمایل و آمادگی ایدئولوژیکی به کمالیسم ترکیه نبود بخشی از آن ناشی از این حقیقت بود که شاه تصمیم داشت تا اقتصاد شمال ایران را از وابستگی شوروی ، رها و آزاد سازد . که با این عمل می خواست دسترسی ایران به بازار های جدید از طریق بنادر ترکیه را عملی سازد و دیگر اینکه رضا شاه برای ایجاد توازن و مقابله با فشار های شوروی و انگلیس در صدد رفع اختلاف با همسایگانش بود.

هدف پژوهش:

هدف عمده ای که در انتخاب موضوع پژوهش مد نظر بوده بررسی روابط سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه در دوره رضا شاه می باشد که در نهایت آغاز همکاری منطقه ای و روابط دوستانه بین دو کشور ، رفع تنش و اختلافات دیرینی که دو کشور در گذشته داشته اند بود . و شخصیتی که دو کشور در نظام بین المللی به یکدیگر دادند تا الگویی در روابط دوستانه و صمیمانه بین کشور های دیگر باشند .

سوالات اصلی تحقیق :

در این پژوهش با توجه به موضوع « روابط سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه در دوره رضا شاه » سه پرسش اصلی مطرح شده است :

۱) عوامل و زمینه های مناسبات سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه در عصر پهلوی اول چه بوده است ؟

۲) برنامه های سیاسی و فرهنگی آتا تورک چه تأثیراتی بر وضعیت ایران عصر رضاشاه داشت؟

۳) واکنش نیرو های سیاسی و مذهبی ایران بر برنامه های متأثر از آتا تورک چه بوده است ؟

فرضیات :

۱) شرایط سیاسی و فرهنگی داخلی نسبتاً همسان و موقعیت منطقه ای زمینه ساز روابط ایران و ترکیه در عصر پهلوی اول بود .

۲) رضا شاه برای ساختار سیاسی مذهبی و فرهنگی جامعه از الگوی اصلاحات ترکیه استفاده نمود .

۳) واکنش نیرو های سیاسی ، نیاز به تغییرات در ایران می دیدند و در مراحل اولیه با نظر مساعد به آن می نگریستند ولی نیرو های مذهبی با برنامه های رضا شاه مخالف بودند .

روش تحقیق :

روش تحقیق در این پژوهش بیشتر توصیفی - تحلیلی و ابزار گردآوری به شیوه کتابخانه و میدانی بود ، ابتدا ، با تنظیم طرح اولیه و شناسایی منابع و مآخذ ، به جمع آوری اطلاعات (فیش برداری) از اسناد و روز نامه ها و کتب دست اول اقدام شد . پس از آن فیش ها طبقه بندی و دسته بندی شده و بعد از آن به نگارش پایان نامه با راهنمایی ، استاد راهنما و استاد مشاور انجام پذیرفت . پژوهش حاضر بر اساس چارچوب نظری یعنی الگوی تجدد آمرانه در روابط بین المللی و منطقه ای با ترکیه که همراه با رویکرد حکومت رضا شاه تدوین شده است .

معرفی و نقد منابع :

الف) روزنامه ها :

تعداد روزنامه هایی که در دوره سلطنت رضا شاه منتشر می شدند زیاد نبود، و در هیچ یک از آن ها انتقاد و ایرادی نسبت به نظام و مقامات بلند پایه مشاهده نمی شد و اگر هم موردی مشاهده می شد، بزودی روزنامه توقیف و سر دبیر یا نویسنده زندانی یا اعدام می شدند .

از میان روزنامه هایی که در عصر رضا شاه بیشترین اطلاعات و گزارش ها را داده و اطلاع رسانی کرده است روزنامه « اطلاعات » صاحب امتیاز عباس مسعودی سردبیر و مؤسس به مدت ۲۵ سال است . روزنامه اطلاعات را به نوعی می توان روزنامه یومیه و طرفدار دولت رضاشاه دانست و محتوای آن شامل اخبار و گزارشهای داخلی و خارجی در مورد دولت، انواع آگهی ها، تعریف و تمجید از اقدامات رضا شاه، مطالب بهداشتی و پزشکی رویدادهای محلی و خبر های اقتصادی بوده است و این روزنامه در صفحه اول ستون خارجی و بعد ستون داخلی که اتفاقات و خبر ها و دیدگاه سر دبیر را آورده است و این روزنامه دوره حکومت رضا شاه و و قایع آن را به طور کامل پوشش داده است .

از روز نامه های دیگر مانند حبل المتین هفتگی (چاپ کلکته هند) که تحلیل سیاسی در مورد روابط خارجی ایران قابل توجه است . از روزنامه های دیگر روزنامه « کوشش » مدیر مسؤل آن شکرالله حسینی صفوی است که یکی از روز نامه های طرفدار دولت است. روز نامه های دیگری که در دوره رضا شاه فعالیت فرهنگی، سیاسی و اجتماعی را نشان می دادند عبارتند از: روزنامه سهند (مدیر مسؤل آن محمود غنی زاده، روزنامه ستاره ایران (مدیر مسؤل اعتصام زاده)، روزنامه بهار (مدیر مسؤل محمد تقی بهار) و ایران ترقی، روزنامه شفق، البته دو روزنامه اخیر، موضوع تجدید گرایی در مقطع زمانی (۱۳۰۸ - ۱۳۱۲ ش) را مطرح می کردند بعداً از شدت تبلیغات خود کاستند و روزنامه های دیگری بودند که طرفدار دولت رضا شاه نبودند و ممنوع الانتشار بودند .

منابع تاریخ نگارانه :

به عنوان مهم ترین منبع می توان از کتاب « گذشته چراغ راه آینده است » نام برد توسط گروهی از نویسندگان نوشته شده است . نیز کتاب « تاریخ بیست ساله ایران » تألیف حسین مکی، این اثر هشت جلدی هر چند که فاقد تحلیل و تبیین تاریخی است لکن دارای اطلاعات بسیار ارزشمندی از دوره رضا شاه می باشد . از دیگر منابع تاریخی این پژوهش، کتاب « تاریخ مختصر احزاب سیاسی ایران » در دو جلد تألیف ملک الشعرا بهار این به چگونگی ظهور رضاخان و احزاب و مجلس

پرداخته و همچنین در اواخر جلد نیز از ظهور آتاتورک بحث کرده و نسبتاً به عملکرد رضا شاه در مورد وضع ایران موضع انتقادی دارد .

کتابی دیگر که در مورد ترکیه جدید و امپراتوری عثمانی پرداخته به نام « تاریخ امپراتوری عثمانی و ترکیه جدید » تألیف استانفورد جی شا و وازل کورال شاو ترجمه محمود رمضان زاده در دو جلد می باشد که جلد اول آن در مورد تاریخ امپراتوری عثمانی و جلد دوم آن تحت عنوان « تاریخ ترکیه و انقلاب و جمهوری » و اصلاحات است . این کتاب بر اساس آرشیو های عثمانی و غربی و نیز بر اساس منابع و مآخذ طبقه بندی شده عثمانی و جمهوری ترکیه تدوین شده است و بدور از تعصباتی است که طی قرون متمادی مؤلفان تاریخ عثمانی را در پرده ای از ابهام فرو برده است استانفورد جی . شا و استاد تاریخ ترکیه خاور نزدیک دانشگاه کالیفرنیا ، لس آنجلس و دانشیار کرسی تاریخ ترکیه در دانشگاه هاروارد و سردبیر نشریه بین المللی خاورمیانه است .

تحقیقات جدید در مورد آتاتورک و جمهوری ترکیه :

همچنین از منابع استانبولی در پژوهش استفاده شده است و این کتابها بر اساس پژوهش های تاریخی و اسنادی نوشته شده اند مانند :

(۱) کتاب کمالیزم یا کمالیسم « نظر ها و اندیشه ها » ، اثر توختامیشم آتش ، ج دوم ، انتشارات دُر ، استانبول ، در سال ۱۹۸۱ نوشته شده است .

KEMALIZMIN ? ZU " G? RUŞLER ? DUŞUNCELER " Toktamiş Ateş" , 2 Basım , Deryayay , inlari , İstanbul - 1981.

(۲) تاریخ انقلاب تورک ، اثر پرفسور حمزه اراوغلو ، چ اول ، انتشارات چاپخانه آموزش ملی ، استانبول ، ۱۹۸۲ .

TÜRK İNKİLAP TARİHİ , prof .Dr. Hamza Eroğlu , 1 Basılış , Milli E Ğitim BASimevi , İstanbul , 1982

(۳) اصول آتاتورک و تاریخ انقلاب ۲ اثر پرفسور دکتر احمد مومجو ، پرفسور دکتر ارگین اؤزبودون ، پرفسور دکتر تورخان فیضی اوغلو ، پرفسور یوکسل اولکن ، پرفسور دکتر ای ، آگاه چوبوقچو ؛ چاپ دوم ، انتشارات هیئت آموزش عالی آنکارا ، ۱۹۸۷ .

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ 2 , prof . Dr Ahmet mumcu , prof.Dr. Ergün ? zbüdü . prof . Dr . Turhan Feyzioğlu . prof .Dr , yüksel ülken. Prof Dr . I. Agah Çubukcu , 2 Baski , Yüksek?ğretim Kurulu Yayinlari , Ankara - 1987.

۴) تاریخ جمهوری ترکیه ۱، ارگون آی بارس، انتشارات دانشگاه اژه استانبول - ۱۹۸۴.
TURKIYE CUMHURİYETİ TARİHİ I, Dr. Ergün Aybars, Ege Üniversitesi,
1 Basılış, İstanbul - 1984.

خاطرات :

خاطرات در این پژوهش اطلاعات ارزشمندی دارند بخصوص در خاطرات و خطرات حاج مهدی قلی‌خان هدایت معروف به مخیرالسلطنه است وی در کتاب خاطرات و خطراتش نکته‌هایی دارد، چون وی در بسیاری از کابینه‌ها سمت وزارت را داشته است، لذا در بسیاری از موارد مطالب را بی‌پرده و عریان بیان می‌کند. می‌تواند برای رجال سیاسی سر مشقی باشد تا حوادث و وقایع مملکت خویش آشکارا بنگارند در این امر مهم قدم‌های مثبت و مؤثری بر دارند. یکی دیگر از خاطرات و یادداشت‌های دکتر قاسم غنی است. که یادداشت‌های دکتر قاسم غنی به کوشش فرزندش سیروس غنی در سیزده جلد منتشر شده است. برای دوره رضا شاه اطلاعات مفیدی دارد و از دیگر خاطرات مربوط به تقریرات مصدق در زندان تألیف خلیل بزرگ مهر به کوشش ایرج افشار این کتاب نظرات مصدق نسبت به وضع ایران در دوره پهلوی را بیان نموده است. دیگر اینکه خاطرات سرریدر ویلیام بولارد سفیر کبیر انگلستان در ایران که نامه‌های خصوصی و گزارش‌های محرمانه دارد و همچنین خاطراتش نسبت به دو سال آخر پهلوی را مورد توجه قرار داده و لذا این کتاب در پژوهش مورد استفاده قرار گرفته شده است. و نیز به انضمام شرح رجال عصر پهلوی می‌باشد.

اسناد :

کتب اسنادی که در این پژوهش استفاده شده است : الف) کتاب «ایران در اشتغال متفقین» (مجموعه اسناد و مدارک) تألیف صفاء الدین تبرائیان است. که این کتاب به سالهای آخر روابط خارجی رضا شاه با کشور های دیگر بخصوص دول متفقین در جنگ جهانی دوم پرداخته است و دیگر کتب اسنادی ب) کتاب «اسنادی از روابط ایران و ترکیه (۱۳۰۴ - ۱۳۲۰ ش)» به کوشش خدیجه صلح میرزایی، این کتاب با توجه به اسناد وزارت خارجه ایران با ترکیه در آرشیو های هر دو کشور تهیه شده و مربوط به دوران حکومت رضا شاه پهلوی می‌باشد. ج) و دیگر این که اسناد محرمانه کشف حجاب (۱۳۲۲-۱۳۱۳ ش) در کتاب خشونت و فرهنگ از انتشارات سازمان اسناد ملی استفاده نموده ام و سند های محرمانه ای به ما در مورد کشف حجاب بازگو می‌کند.

و بلاخره بنده از مرکز اسناد ملی و کتابخانه ملی مرکزی طی تحقیقات و پژوهش هایم که داشته ام از میکرو فیلم موجود در این مرکز اسناد سند هایی را تهیه و آماده کرده ام که برای پایان نامه ام لازم و ضروری دانسته ام و همچنین از کتابخانه تخصصی وزارت خارجه اسنادی مربوط به پژوهش را استفاده نمودم .

پیشینه تحقیق :

کتاب « تاریخ روابط خارجی ایران » تألیف عبدالرضا هوشنگ مهدوی این کتاب از ابتدای دوران صفویه تا پایان جنگ جهانی دوم به روابط خارجی ایران نسبت به سایر کشور ها پرداخته است. همچنین هوشنگ مهدوی کتاب دیگری تحت عنوان روابط خارجی ایران در عصر پهلوی دارد. و هر دو کتاب در مورد روابط خارجی ایران و ترکیه در دوره رضا شاه تحلیل و تفسیر کمتری داشته است و اکثراً در مورد تاریخ معاصر به روابط خارجی ایران با دول بزرگ (روسیه و انگلیس) پرداخته است . کتاب « مروری بر سیاست خارجی ایران دوران پهلوی ، تألیف دکتر منوچهر محمدی که در آن مورد روابط خارجی ایران با دول بزرگ چون روسیه (شوروی) ، انگلیس ، آلمان و آمریکا بحث نموده است ، فقط در پیمان سعد آباد به تحلیل روابط ایران و ترکیه و منطقه خاورمیانه را بررسی نموده است و برای این پژوهش نیاز به تشریح و روشن نمودن روابط سیاسی و فرهنگی ایران و ترکیه در دوره رضا شاه است.